

**ARUZ AND ARTISTIC EXPRESSION: ON THE EXAMPLE OF SAYFI
SARAYI'S POETRY**

Qodirova Barno,

docent, doctor of Philosophy in Philology (PhD),

Samarkand State University

Samarkand, Uzbekistan

kodirova.b86@gmail.com

Abstract. *This article analyzes the use of the aruz poetic meter, one of the main systems of classical Eastern poetry, in the works of Sayfi Sarayi. The study focuses on the poet's use of the hazaj, ramal, and rajaz meters, as well as their musaddas and musamman forms, illustrated with textual examples. The structure of aruz feet, the arrangement of syllables, and the musical and artistic potential of these meters are examined. The research demonstrates Sayfi Sarayi's adherence to the classical aruz tradition and highlights the high artistic mastery of his poetry.*

Keywords: aruz meter, Sayfi Sarayi, hazaj meter, ramal meter, rajaz meter, classical poetry, poetic feet, syllable structure, musaddas, musamman.

ARUZ VA BADIYY IFODA: SAYFI SAROYI SHE'RIYATI MISOLIDA

Qodirova Barno,

dotsent, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Samarqand davlat universiteti

Samarqand, O'zbekiston

kodirova.b86@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sharq mumtoz she'riyatining asosiy poetik tizimlaridan biri bo'lgan aruz vaznining Sayfi Saroyi ijodidagi qo'llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoir she'riyatida asosan hazaj, ramal va rajaz bahrlarining ishlatilishi, ularning musaddas va musamman ko'rinishlari misollar asosida yoritiladi. Aruz ruknlarining

tuzilishi, hijolarning tartibi hamda vaznlarning musiqiyliigi va badiiy ifoda imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari Sayfi Saroyi she'riyatining aruz an'alariga sodiqligi va uning badiiy mahorati yuqori darajada ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: aruz vazni, Sayfi Saroyi, hazaj bahri, ramal bahri, rajaz bahri, mumtoz she'riyat, rukn, hijolar, musaddas, musamman.

**АРУЗ И ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТЬ:
НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭЗИИ САЙФИ САРАИ**

Кодирова Барно,

доцент, доктор философии по филологии (PhD),

Самаркандский государственный университет

Самарканд, Узбекистан

kodirova.b86@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности использования арузной системы стихосложения в поэзии Сайфи Сараи. Основное внимание уделяется анализу бахров хазадж, рамал и раджаз, а также их форм мусаддас и мусамман на основе поэтических примеров. Раскрываются структура арузных стоп, порядок чередования слогов, их музыкальность и художественно-выразительные возможности. Результаты исследования показывают приверженность поэта классическим традициям аруза и высокий уровень его художественного мастерства.

Ключевые слова: аруз, Сайфи Сараи, бахр хазадж, бахр рамал, бахр раджаз, классическая поэзия, стопа, слог, мусаддас, мусамман.

Kirish.

Sharq mumtoz adabiyotida keng qo'llanib kelgan aruz vazni she'r misralarida qisqa va cho'ziq hijolarning muayyan tartibda guruhlanib takrorlanishiga asoslanadi. Sayfi Saroyi

she'riyati ham bevosita sharq mumtoz adabiyotining an'anasi hisoblangan ana shu aruz vaznida yozilgan.

Shoir she'riyatida asosan aruz vaznining hazaj, ramal, rajaz bahlari ko'p uchraydi.

Aruz sistemasidan bizga ma'lumki, hazaj bahri mafoiylun ruknining she'r misralarida takrorlanishiga asoslanadi. Shu asl rukn va uning furu'lari hazaj bahrining ko'pgina vaznlarini belgilash imkoniyatini yaratadi.¹

Adabiyotimizda hazaj bahrining musaddas (olti ruknli), musamman (sakkiz ruknli), hamda mustahzod (ortirilgan, 12 ruknli) vaznlari ko'p qo'llanilgan. Sayfi Saroyi she'riyatida esa hazaj bahrining faqatgina musaddas va musamman vaznlari ishlatilgan.

1. Hazaji musaddasi mahzuf:

Kimi to'ti bekin chaynar shakarni,

Kimi lafzi bilan o'rtar dararni.²

V - - - V - - - V - -

ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun fa-uv-lun.

Demak, baytning sadr, ibtido', hashvlari – Solim, aruz va zarb esa mahzuf rukniga teng. Shunga ko'ra, uning vazni hazaji musaddasi mahzuf deb ko'rsatilgan.

Kimining so'zlari mavzunu shirin,

Kimining

loyiqi tashrifu tahsin.³

V - - - V - - - V - -

ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun fa-uv-lun.

Bunga yana misollar keltiramiz:

Yangi oyduz qoshing, ey ko'rkaboyim,

Qilur bayram yuzungni ko'rsa soim.

¹ Qarang. To'ychiev U. O'zbek poeziyasida aruz sistemasi. – Toshkent: Fan, 1985.

² O'zbek adabiyoti. V tom, birinchi kitob, – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. – B. 22.

³ O'zbek adabiyoti. V tom, birinchi kitob, – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. – B. 22.

² Sayfi Saroyi. She'rlar. Guliston. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1968. – B. 32.

Kerak o'ltur, kerak asra, qulingman,
Muborak buyrug'ungdur qutlu royim.²

2. Hazaji musaddasi maqsur:

Jahon shoirlari, ey gulshani bog',
Kimi bulbul durur so'zda, kimi zog'.

(O'sha asar 22-bet)

V- - - V- - - V- ~

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-l

Bu vaznda baytlardagi olti ruknning ikkitasi misralar oxiridagi aruz va zarb ruknlari mafoiylun ruknining maqsur ko'rinishida mafoiyl shaklida bo'ladi. Yuqoridagi vazndan farqi, oxirgi ruknlar o'ta cho'zuq hijo bilan tugallanadi.

3. Hazaji musaddasi ashtar:

Qurub qoshi yosin qaro ko'zlaring,

Otar

kirpik o'qin menga ko'zlaring.

(S.Saroyi 30-bet)

V- - - V- - - -V-

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun fo'-i-lun.

4. Hazaji musammani solim:

Meningtek nechalar hayron o'shul jodu qaroqing'a,

Ko'rub jismin hijolagdan ravon bo'ldi qaro qing'a.

(S.Saroyi 26-bet)

V- - - V- - - V- - - V- - -

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun.

Bu vazn she'riyatimizdagi eng yoqimli o'lchovlardan biri sanaladi. To'rtta qisqa hamda 12 ta cho'ziq hijoning bu xildagi mutanosib takrori jozibali va musiqali ohangni

vujudga keltiradi. Adabiyotshunos Anvar Hojiahmedov bu haqida fikr yuritar ekan «mazkur o‘lchovni dastlab Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy, Gadoiy, Hofiz Xorazmiy lirikasida»⁴ uchrashini aytadi. Bizningcha bu vaznni dastlabki namunasi Sayfi Saroyi she’riyatida qo‘llangan:

Jamolin ko‘rmaga hasrat bo‘lib andan murodim

Qurub ilgaymu teb bir kez qo‘lun sulton qaroqing‘a.

(S.Saroyi 26-bet)

V- - - V- - - V- - - V- - -

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun.

Mufarrih shevali dilbar, tili so‘zi shakkar,

Kiyik ko‘zli, qamar manzar, malohat mulki sultoni.

(S.Saroyi 14-bet)

V- - - V- - - V- - - V- - -

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun.

Shakardan totlidur xulqung, karamda xotiring matlab,

matlab, matlabi ma‘dan, na ma‘da, ma‘dani javhar.

bet)

Na

(S.Saroyi 23-

V- - - V- - -

V- - - V- - -

Ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun ma-fo-iy-lun.

Sayfi Saroyi she’riyatida yana o‘zbek mumtoz she’riyatida eng ko‘p qo‘llanilgan ramal bahridagi she’lar ham ko‘p uchraydi:

Ramali musaddasi mahzuf:

Ul yuzi oykim, jahonning jonidur,

Bu zamona xublarining xonidur.

⁴ Hojiahmedov A. Mumtoz badiyat malohati. – Toshkent: Sharq, 1999. – B. 137.

(S.Saroyi 12-bet)

- V - - - V - - - V -

Fo-i-la-tun fo-i-lo-tun fo-i-lun.

Ramali musammani mahzuf:

Bu falak nechun meni doim qara qinda tutar,

Bu o'tim sayf o'ldurg'uchunmi qara qinda tutar.

(S.Saroyi 12-bet)

- V - - - V - - - V - - - V -

Fo-i-lo-tun fo-i-lo-tun fo-i-lo-tun fo-i-lun.

Bu baytdagi olti rukn sad rva ibtido', hashv ruknlari solim, ya'ni ularda foilotun rukni o'zgarishsiz takrorlanyapti. Har qaysi misra oxiridagi ruknlar esa foilunga tengdir.

Misol:

Dilbarimning zulfi sunbul, chehrasi gulzor erur,

Bo'yina

oshiq sanavbar, yuzina gulzor erur.

(S.Saroyi 12-bet)

- V - - - V - - - V - - - V -

Fo-i-lo-tun fo-i-lo-tun fo-i-lo-tun fo-i-lun.

Shunga alohida e'tibor berish lozimki, ramali musammani mahzuf vazni o'zbek mumtoz adabiyotida eng sevimli vazn hisoblangan. Buning sababi mazkur vaznning o'ynoqiligi, jozibadorligida, insonning rang-barang ichki kechinmalarini ifodaolash uchun qulayligidadir. Sayfi Saroyi she'riyatida ham sakkiz ruknli ramal bahridagi she'rlarning barchasini manna shu vazn, ya'ni ramali musammani mahzuf vazni tashlil qiladi.

Shoir she'riyatida rajaz bahri vaznlarini ham uchratish mumkin:

Oltun qanotin ochti esa subh shunqari,

Ko'k

ko'lga botti jumla kavokib kabutari.

(S.Saroyi 20-bet)

-- V - -- V - -- V - V -

Mustaf'ilun mustaf'ilun mustaf'ilun fa'ul.

Bu bayt rajazi musammani maxbuni axazz vaznida yozilgan.

Yoki:

Ey ko'rklilar xayoli bilan mubtalo ko'ngul,

Ko'zi

bilan keturgan o'zina balo, ko'ngul.

(S.Saroyi 20-bet)

-- V - -- V - -- V - V -

Mustaf'ilun mustaf'ilun mustaf'ilun fa'ul .

Rajaz ⁵ bahri aruzning asosiy o'lchov turlaridan biri bo'lib, uning asosini mustaf'ilun aslining aynan takrori tashkil etadi. Sayfi Saroyi she'riyatida esa bu bahrning yuqoridagi kabi ko'rinishlari mavjud.

Sayfi Saroyi she'rlarini bitar ekan, o'z davri an'analariga muvofiq aruz o'lchoviga asoslandi, xilma-xil musiqiy va jozibador vaznlar zamirida g'oyaviy va badiiy jihatdan barkamol qasida va g'azallar, ruboiy va qit'alar yaratdi. U bu asarlarini yaratishda hazaj, ramal va rajaz bahrlariga tayandi.

Sayfi Saroyi ijodi serqirra ijod sanaladi. Badiiy mahorati esa juda kuchlidir. Shuning uchun ham shoirning badiiy mahorati o'zidan keyingi davr adabiyoti uchun ijodiy maktab vazifasini o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'ychiev U. O'zbek poeziyasida aruz sistemasi. – Toshkent: Fan, 1985.
2. O'zbek adabiyoti. V tom, birinchi kitob, – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966.
3. O'zbek adabiyoti. V tom, birinchi kitob, – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966.

⁵ «Rajaz» so'zi arabcha bo'lib, «tezlik», «iztirob» ma'nolarini anglatadi.

4. Sayfi Saroyi. She'rlar. Guliston. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1968.
5. Hojiahmedov A. Mumtoz badiyat malohati. – Toshkent: Sharq, 1999.

